

OSMANLI MEDYASINDA BATILILAŞMA, DİN VE GELENEK

WESTERNIZATION, RELIGION AND TRADITION IN THE OTTOMAN MEDIA

Öğr. Gör. Naci ÖZSOY

Bitlis Eren Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagati, Bitlis/Türkiye

Reference Özsoy, N. (2020). "Osmanlı Medyasında Batılılaşma, Din ve Gelenek", Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:5, Issue: 13; pp:251-258.

ÖZET

Osmanlılarda Batılılaşma hareketi Tanzimat Dönemi'ne kadar sadece askeri alanlarda gerçekleşmiştir. Tanzimat Fermanı ile sosyal ve siyasi hayatta değişiklikler olmuş, Osmanlı kültürü yeni bir boyut ile karşılaşmış, o günün medyası da bu etkileşimin baş aktörlerinden biri olarak yerini almıştır.

Osmanlı aydınlarının pek çoğu Batıya hayranlık duyuyor ve Avrupa'yı kendi toplumları ile kıyaslıyorlardı. Oradaki kurum, kuruluş ve hayat tarzını üstün tutup sürekli gündemde tutuyorlardı. Çok hızlı bir şekilde yayılan ve bazı Osmanlı devlet ricali ve etkin konumda olan tebaasını etkisi altına alan Batılılaşma dayatmasının önündeki en büyük engel ise "Din" olgusuydu. Bu düşüncede olan kişilerin düşüncesine göre Osmanlı Devleti'nin din, gelenek ve kültürü, tepeden inen bu Batılılaşma hareketi ve onun çığırkanlığını üstlenen medya baskısı ile etkisini kaybedecekti.

Batılılaşma girişimleri çoğu kez ya Batılı ülkelerin baskılarıyla ya da dolaylı baskılarla gerçekleştirildiğinden, sonuçları izlendiğinde onların çıkarları ile örtüşmüş, toplumun iç dinamiklerini, gelişme yönünde değil, bozulma ve gerileme yönünde etkilemiştir. Ayrıca o zamanki medyanın ve servetin sahibi olan azınlıklar, Osmanlı'da siyasal, ekonomik ve kültürel açıdan Batı çıkarlarının hamisi ve temsilcisi rolünü de üstlenmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Batılılaşma, Osmanlı Medyası, Basın, Din, Gelenek,

ABSTRACT

Westernization movement in the Ottomans took place only in military fields until the Tanzimat Period. With the Tanzimat Edict, there have been changes in social and political life, Ottoman culture has come across with a new dimension and the media of that day has taken its place as one of the main actors of this interaction.

Many of the Ottoman intellectuals admired the West and compared Europe with their own communities. They kept the institutions, organizations and lifestyles there and kept them on the agenda. The biggest obstacle to the imposition of Westernization, which had spread rapidly and influenced some of the Ottoman state's influential and influential subjects, was the phenomenon of "Religion". According to the opinion of the people who were in this view, the religion, tradition and culture of the Ottoman Empire would lose its influence with this Westernization movement coming down from the top and the media pressure that assumed its cry.

Since Westernization initiatives are often carried out either by Western pressures or indirect pressures, their results coincide with their interests when viewed, affecting the internal dynamics of society, not towards development, but towards deterioration and decline. In addition, the minorities, who possessed the media and wealth at the time, also acted as the protector and representative of Western interests in political, economic and cultural terms.

Keywords: Westernization, Ottoman Media, Press, Religion, Tradition.

1. OSMANLI'DA BATILILAŞMA

1.1. Batılılaşma Kavramı

Batılılaşma kavramı; Modernleşme, Garplılılaşma, Avrupalılılaşma ve Çağdaşlaşma gibi anlamlarla Tanzimat devrinden bu yana toplumumuzun gündemini hep işgal etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayıp Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa'nın

toplumsal ve fikirsal bileşimini, erişilmesi gereken bir hedef olarak gören bir yaklaşımdır. ¹ Batı'nın gelişmişlik seviyesine ulaşabilmek için gerçekleştirilen siyasi, sosyal ve kültürel hareketleri ifade etmek için de kullanılmıştır. ²

Osmanlı'dan Batı toplumuna geçiş, çağdaş ve modern kabul edilen Batı toplumunun bilim, kültür ve teknolojisine yönelme ve Batı'daki kurumların benzerlerini kendi ülkesinde tesis etme çabası "Batılılaşma" olarak ifade edilmiştir. ³ Bu sebeple medeni olmakla modern olmak eş anlamlı hale gelmiş, "medeniyete ulaşmanın yolu modernleşmeden ve Batılılaşmadan geçer" kanaati toplumun her kesiminde yaygınlaşmıştır. ⁴

Osmanlı'da Batılılaşma; kültürel, dini veya halkın eğitim ve refahını gözetmek yerine başka önceliklerle asıl mecrasından uzaklaşmış, halka hizmet yerine külfete sebep olmuştur. Maalesef bu modernleşmeden özellikle din olumsuz şekilde etkilenmiştir. ⁵

1.2. Batılılaşma Düşüncesinin Ortaya Çıkışı

Osmanlı Devleti 18. Yüzyılda çeşitli nedenlerle Avrupa ile temasa geçerek Batı ile ilgilenmeye başlamıştır. Avrupa karşısında artan başarısızlıklar çerçevesinde, bir imparatorluk olan Osmanlı'nın kurtuluşu Batı'nın tanınması olarak algılanıyordu. Osmanlı modernleşmesinin tam tarihi bilinmemekle birlikte ilk Batılılaşma hareketi Sultan III. Ahmet (ö. 1736) ile başlamıştır. Bu hareketin sebebi devlet idaresinde ki yeniliğe duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmaktaydı. ⁶

Osmanlı'da görülen bu yenilik hareketi bu dönemde toplumun her safhasında tezahür etmiştir. Askeri ve ekonomik açıdan önem taşıyan ulaşımda ciddi yenilikler yapılmış, örneğin 1858'de 6500 kilometre olan karayolu, 1895'te 14.395'e, 1904'te 23.675 kilometreye ulaşır. 1856'dan itibaren demiryolları inşası ile daha çok ilgilenilir. Sultan Abdülaziz, bütün güçlülere rağmen bu alana destek vermiştir. Maalesef batılı iş adamlarına büyük tavizler ve büyük paralar verilerek demiryolu ağı genişletilmiş, 1914 yılına gelindiğinde toplam 8334 km'lik demiryolu inşa edilmiştir. ⁷

Ancak 19. Yüzyıldan sonraki yenilikçi hareketlerin durumu farklılık arz eder. Çünkü 19. ve 20. yüzyıllardaki savaflara bir de Batı'nın sömürgeleştirme faaliyetleri eklenince yenileşmenin ve Batılılaşmanın rengi değişmiştir. ⁸

1.3. Batılılaşma ve Osmanlı Aydını

Osmanlı'da Batılılaşma karşısında ilimi temsil eden ulemanın konumu ve tutumu çok önemlidir. Ulemanın yeniçeri ve esnaf gibi geleneksel yapı ile iş birliği yaparak reform ve modernleşme girişimlerine karşı ideolojik ve dinsel nedenlerden kaynaklanan negatif bir tutum sergilediğini görülmektedir. Onlar ister istemez Batılılaşma girişimlerini Frenkleşme ve dinden uzaklaşma olarak görüyor, yenileşme taraftarlarını küfürle itham ediyor, camilerde İmparatorluğun başına gelen belaları Batılılaşma yönelimine bağlayarak toplumun bu konunun aleyhine yönlendirilmesinde etkili oluyorlardı. ⁹

Hâlbuki bu dönemde, askeri ve diğer alanlardaki yenilikçi tutumda Osmanlı uleması, daha çok meşrulaştırıcı bir tutum sergilemişti. Çünkü Osmanlı üst sınıf ulema, sosyo-politik konumu ve dönemin Osmanlı sultanlarının, özellikle II. Mahmut'un izlediği faydacı tutum ve politikalarla yakından ilişkilidir.

¹ Mardin, Şerif; "Batıcılık", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.I. İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 245.

² Hanioglu, Şükrü; "Batılılaşma" *DİA*, C.5, s. 148

³ Değeralp, Ali, Meşrutiyet Dönemi Aydınlarında Batılılaşma Tartışmaları, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2012, s. 50.

⁴ Kalın, İbrahim, *Ben Öteki ve Ötesi*, İnsan Yayınları, 6. Basım, İstanbul 2016, s. 379.

⁵ Karpat, Kemal H.; *Osmanlı Modernleşmesi*, çev. Akile Zorlu Durukan, Kaan Durukan, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s. 148-149.

⁶ Mardin, Şerif; *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 155.

⁷ Saydam, Abdullah; *Yenileşme Döneminde Osmanlı Toplumunu*, Genel Türk Tarihi, C. 7,

Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 559.

⁸ Karabulut, Mustafa; Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı'nın Yenileşme Sürecine Bir Bakış, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 187, İstanbul 2010, s. 138.

⁹ Karal, Enver Z., *Osmanlı Tarihi-Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri* (1789-1856), Cilt: V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s. 77-80.

Sonraki dönemlerde bu hareketin bayrağını devralan batıda yetişmiş Osmanlı aydınları, Batı standardına ulaşmaya çalışırken yapılan yenilikleri yetersiz görüp devlete karşı isyan bayrağını açmışlardı. Batılılaşmayı lüzumlu gören fikir adamları onun nasıllığı hususunda farklı görüşler serdetmişlerdi. Bu grup aydınların temennisi Osmanlı birliğini bozmadan Batılılaşmayı sağlamaktı. Onlar Osmanlı-İslam geleneklerine bağlı bir Batılılaşma hareketini desteklemişlerdi.¹⁰ Bu grup aynı zamanda “medrese mi mektep mi” sorunsalını da ateşlemişti.

Medreselerin kaldırılması düşüncesi ile birlikte medreselerin ıslahı düşüncesi mekteplerde ikicilik tavra sebep olmuş, bu düşünce zamanla hukuk ve kanunlarda da kendini göstermiştir.¹¹ Taraftar, fanatik ve karşı olan aydınların açtığı bu ikicilik yolu hiç kapanmamıştır. Önemli düşünürlerimizden Cemil Meriç’e (ö. 1987) göre Batılılaşma ile başlayan, kendi tarihinden ve insanından kopan aydınlarımızın kaderi "suya nakışlar çizmek"ten başka bir şey olmamıştır.¹²

1.4. Batılılaşma ve Osmanlı Toplumu

İlk dönemlerine bakıldığında Osmanlı devlet ricali ve toplumu ile kurulan doğru iletişim sayesinde Batılılaşma kavramı anlaşılabilir bir durumda idi. Zamanla formatı değişen modernlik ve garpçılık olgusu negatif bir durum olarak topluma kendini göstermişti. Osmanlı’da Batılılaşma ile birlikte gelen bu modern düşünce ve yaşam tarzı geleneksel olan düşünce ve yaşam tarzı ile çatışmaya başladı. Pek çok dini ve milleti aynı çatı altında toplayan Osmanlı Devleti bu farklı Batılılaşma tavrı ile bu halklar arasında pek çok şeyin değişmesine sebep olmuştur.

Konserler, balolar, resmi ziyaretlerde şarap içilmesine izin verilmesi, batılı usulde giyim-kuşam, opera – bale gösterilerine katılma, Fransızca diline olan rağbet ve yabancılarla sıkı temaslar devlet eliyle başlatılan yeniliklerdendi. Evlerde kullanılan eşyalar, dekorasyonlar ve gündelik yaşamın her alanında değişim hızla yayılmaktaydı.¹³ Avrupalı yaşam tarzını İstanbul’da yaşatmaya çalışan Avrupa cemaatlerinin ve azınlıkların kurduğu lokanta, kahve ve otel gibi birçok sosyal mekânın etkisini de göz ardı etmemek lazım.¹⁴

Tanzimat ile birlikte Osmanlı toplumunun alışlagelmiş temel dinamikleri değişmiş, Avrupalı giyim tarzı, moda, müzik ve yaşam şeklinin Avrupa tarzına özentisi iyice topluma yerleşmiştir. Bu yüzden yüzyıllardır süregelen Osmanlı’nın kendi yaşam tarzını kaybetmesi, toplumda farklı kesimlerin birbirinden kopması bir zaaf olarak kendini göstermiştir.¹⁵ Ayrıca yine Tanzimat ile birlikte Avrupalı gibi görünen bir devlet olma hayalinin yanı sıra “hâkim millet” konumunda olan Müslümanların birçok alandaki imtiyazlı durumuna son verilmiş, bunun aksine azınlıklara geniş hakların verilmesi ile Osmanlı’nın Avrupa devletlerinin her türlü saldırısına açık hale getirildiği düşüncesini toplum içinde yerleşmiştir.¹⁶

1.5. Batılılaşma ve Osmanlı’da Kurumlar

Tanzimat’tan önceki yenilikler geleneksel kurumların yenilenmesi ve ıslahı şeklinde idi. Bu da Osmanlı devletinin her sahada daha gelişmiş olan Batıya yönelmesine sebep olmuştu. Ordu ile başlayan bu yenilikler ekonomik ve teknolojik alanlarda devam edecekti. Bu da devletin güçlenmesine yarayacaktı. Zira güçlü bir Osmanlı devleti hayal edilen bir şeydi.¹⁷

Osmanlı kurumları iki türdü. Osmanlıya ait geleneksel kurumlar ve Batılı kurumlar. Batılılaşmanın getirdiği yenilikçi tavırlar içerisinde bu iki tür kurumun bir arada olması ve uyumla çalışması

¹⁰ Ülken, Hilmi Ziya; *Türkiye Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1992, s. 200.

¹¹ Ülken, *Türkiye Çağdaş Düşünce Tarihi*, s. 201.

¹² Meriç, Cemil; *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 1995, s.163.

¹³ Özcan, Abdülkadir; “İkinci Mahmut ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, İzmir, 1995, s. 13–39.

¹⁴ Kuran, Ercüment; “II. Mahmut ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın Gerçekleştirdikleri Reformların Karşılıklı Tesirleri”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, İzmir, 1995, s. 107–111.

¹⁵ Barbarosoğlu, Fatma Karabıyık; *Modernleşme Sürecinde Moda ve Zihniyet*, İz Yayınları, İstanbul 1995, s.111.

¹⁶ Ortaylı, İlber; *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hill Yayınevi, İstanbul 1983, s.93.

¹⁷ Berkes, Niyazi; *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1988, s.69.

görüşü kendine yer bulurken diğer bir görüşte sadece Osmanlı'nın geleneksel kurumlarının ihyasını savunuyordu.¹⁸

Zaman içerisinde Batılı kurumlar; sahip oldukları imtiyazlar, Batılı devletlerin destekleri, azınlıkların bu kurumlar ile olan ilişkileri, Osmanlı geleneksel kurumlarının tecrübesizlikleri, devlet ricalinin durumun ehemmiyetini algılamadaki sorunları ve işgüzarlıkları ile daha da gelişmiş ve bu yarışta hep önde olmuşlardır. Tabii bu öne çıkışın bir sebebi de Batılı kurumların ilim ve teknoloji üstünlüğüdür.¹⁹ Özellikle Tanzimat sonrası Osmanlı devlet kurumlarında hukuki ve eğitim düzenlerinde yenilik adı altında zihniyet değişiklikleri de yapılmış²⁰, II. Abdülhamit (ö. 1918) döneminde ise yeni kurulan pek çok Batılı kurum yaşadıkları düzende değer çatışmalarına sebep olarak Batılılaşmaya hizmet eden fertlerin yetirmesine önyak olmuşlardır.²¹

2. OSMANLI MEDYASINDA BATILILAŞMA, DİN VE GELENEK

2.1. Osmanlı Medyası

Osmanlı Batılılaşması ve modernleşmesi içerisinde yer alan önemli unsurlardan biri de basın ve gazetecilerdir. Osmanlı Batılılaşması ve modernleşmesinde elit tabakanın etkisi oldukça etkilidir. Bu elitler; subaylar, memurlar, hukukçular ve gazetecilerdir.²² Dönemlere göre değişen ve yönetici konumunda olan bu elit gruplar, muhalif ve aydın sınıfları temsil etmekteydiler. Tanzimat'ın ve Meşrutiyet'in hazırlayıcıları Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin üyeleri basının etkisi altında büyümüş ve gelişmişlerdi. II. Abdülhamid'in muhalifleri ise bizzat onun kurduğu okullarda yetişmişlerdi. Ayrıca Tanzimat sonrasında öğretmenler, hekimler ve mühendisler Batılılaşma militanları olarak yönetici ve aydın tabakaya karışmışlardır.²³

Osmanlı Devleti geriledikçe, toprak kaybettikçe, sınırlar daraldıkça, nüfus azaldıkça ve ekonomi kötüleştikçe Avrupa onu "hasta adam" olarak tanımlamış, her şey gün geçtikçe kötüleşmişti. Batılılaşma bir çözüm üreteceğine hem dış hem de iç etkenlerden dolayı müzmin bir hastalık durumuna gelmişti. Batı'da modernleşme dört yüz yıllık bir süreyi kapsarken olumlu etkiler meydana getirmiş ancak Osmanlı'da bir bölünmüşlüğe sebep olmuştu.²⁴ Osmanlı toplum ve kültür hayatında Doğu-Batı kültür ikiliği uzun süre devam etmiştir. Çünkü Batı unsurunun felsefi ve bilimsel yanı İslam ile yoğrulmuş Doğu kültürü felsefesi ile uyum gösterememiştir.

Kurulan ilk Osmanlı gazeteleri gerileme ve yıkılma dönemlerine denk gelmektedir. Avrupa'da yayımlanan gazetelerin ve basının bir gelişme süreci varken Osmanlı basınında bu gelişmeye rastlanmaz, aksine gelişmiş bir medyaçılık olarak karşımıza çıkar. Osmanlı'da gerçek anlamda gazetecilik ise 1860'dan sonra kurulmuştur.²⁵ Gazetelerin her alanda etkisinin çoğalması Osmanlı Devleti'nin basın organlarını kontrol altına almak istemesine sebep olmuştur. İşte 1864 yılındaki "Basın Nizamnamesi" bu amaçla çıkarılmış, gazete yayınları hükümetin iznine bağlanmış, istenildiğinde bu izin geri alınabilmiş, idari kapatma cezaları da öngörülmüştür.²⁶

Osmanlı'da basında ilk yasaklamalar, ilk sansür (11 Mayıs 1876), Diyojen, İbret ve Basiret gibi gazetelerin süresiz kapatılması hep Matbuat Nizamnamesinden sonraki dönemlere rastlar. Ayrıca 1876-1877 Osmanlı-Rus Savaşının olumsuz atmosferi, Osmanlı'nın birliği için ilan edilen Örfi İdare Nizamnamesi ile başlayan süreç 33 yıllık suskunluğa sebep oldu. Bu dönemde sadece hükümetin izin verdiği gazeteler yayın yapabiliyordu. Basın için karanlık denilebilecek bu dönem Kanun-ı

¹⁸ Tunaya, Tarık Zafer; *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, Arba Yay., İstanbul 1996, s. 53.

¹⁹ Köker, Levent; *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s. 127.

²⁰ Özer, İlbeyi; *Avrupa Yolunda Batılılaşma ya da Batılılaşma*, Truva Yay., İstanbul 2005, s. 24.

²¹ Hanioglu, Şükrü, "Batılılaşma" *DİA*, C.5, s.150.

²² Lewis, Bernard; *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yay., Ankara 2008, s. 623.

²³ Alkan, Mehmet Ö.; "İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim", Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si, der. Kemal H. Karpat, çev. Sönmez Taner, İstanbul, *Bilgi Üniversitesi Yayınları*, s. 76-77.

²⁴ Tazegül, Murat; *Modernliğin Oluşum Sürecinde Basın*, Babil Yayınları, İstanbul 2005, s. 62.; Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, s. 50-51.

²⁵ Güz, Nurettin; "Osmanlı Basını", *Selçuk İletişim Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 3, Konya, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, 2000, s. 42.

²⁶ Alemdar, Korkmaz; *Türkiye'de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri İletişim Sosyolojisinin Temelleri Üzerine Bir Deneme*, Ankara, AİTİA Yay., 1981, s. 109.

Esasinin 12. maddesinde yer alan “Matbuat kanun dairesinde serbesttir” kaidesi ile bitmiş oluyordu.
27

Orhan Koloğlu Osmanlı’da sansürün verdiği zararlardan ve o dönem yayınlanan sansüre yönelik eleştirilerden şu şekilde bahsetmektedir: “Rumca gazeteler, Türk ve Ermeni gazetelerin yazamadıklarını her şeyi yazıyorlar. Yabancı gazeteler serbestçe yayılıyor abonelerine, başkentte her şey biliniyor sadece yerli gazeteler engelleniyor. Sansürün bütün yaptığı tam bir bilinçsizlikle Osmanlı gazetelerini, yabancı gazeteler karşısında tam bir eşitsizliğe sokmaktır. Sansür Osmanlı basınına baltalamaktadır. Neden Osmanlı düşüncesi, vatansever ve içten düşünce boğuluyor ve neden yalancı, ikiyüzlü ve yıkıcı yabancı düşüncenin, ulusal yayınlar yerine Osmanlı yuvalarından çoğuna girmesine izin veriliyor? İstanbul’daki yabancı muhabirler çoğunlukla imtiyaz avcılarından, avantaj arayıcılarından başka bir şey değildir. Yazıları pek nadiren iyi niyetlidir ve buna rağmen onlara itibar gösterilir, önemli insan yerine konur ve her yerde açık kollarla karşılanırlar... Sansür bunlara saldıracığına Osmanlı basınına saldırır. Larousse sözlüğü yolladık tuttular. Hachette Almanak’ı, girişi yasak diye geri çevrildi, oysa İstanbul kitapçılarında satılıyor.”²⁸ Osmanlı’da basına yapılan çifte standardın bir göstergesi olması açısından önemli olan bu bilgiler, Avrupalı devletlerin nasıl bir ayrıcalık sahibi olduğunu da ispat etmektedir.

7 Kasım 1964 nizamnamesi ile eyalet sisteminden vilayet sistemine geçen Osmanlı’da vilayetlerin varlığı ile birlikte basında gelişmeye başlamıştır. Bu sebeple vilayet gazeteleri doğmuş, basın açısından önemli ve aktif roller oynamışlardır. Günümüz yerel basının da temeli sayılabilirler.

Osmanlı medyası hemen her konuda toplumun hassas konularına parmak basmaya devam ediyordu. Özellikle işlenen konulardan biri kadının özgürlüğü konusu idi. Ayrıca evlilik usulleri irdelenen konulardandı.²⁹

Siyasal alanda Osmanlı medyanın gücünü kendi lehine kullanmak zorunda hissediyordu. Ancak Osmanlı’nın gözetiminde ve desteğinde olan özel gazeteler daha çok imparatorlukta yerleşmiş olan yabancıları ve onların çıkardığı gazeteler büyük ölçüde dışa dönük propaganda fonksiyonu görüyordu. Alexander Blacque’in bastığı Fransızca gazeteler, William Churchill’in çıkardığı ilk Türkçe özel gazete unvanına sahip Ceride-i Havadis bunlardandır. İzmir, Türkçe dışında yabancı dillerde ve Osmanlı gayrimüslim cemaatlerin dilinde birçok gazetenin doğduğu şehir olmuştu. Takvim-i Vekayi devletin resmî gazetesi olarak ülke içinde etkili olmaya çalışmış, ama gerek baskı sayısı gerekse Türkçe dışı Osmanlı dillerinde düzgün çıkmadığı için bu etkisi sınırlı kalmıştır.³⁰

“3 Kasım 1839’da ilan edilen Gülhane Hattı Hümayunu ile başlayan Tanzimat dönemi ve 23 Aralık 1876’daki I. Meşrutiyetin ilanına kadar devam eden dönemde haberleşme konusu yeni bir yapıya kavuşturulmaya çalışılmıştır. Yol yapımı, posta örgütü, telgrafın kullanımı, demiryolu ulaşımı bu dönemde başlatılan düzenlemelerdir. Eğitim alanında yapılan çalışmalar da bu faaliyetlere eklendiğinde gazetenin ya da genel anlamda basının bir haberleşme aracı olarak gelişmesi ve toplumsal yaşamda önem kazanması daha iyi anlaşılabilir.”³¹

Osmanlı Devleti’nde yayınlanma olanağı bulamayan gazeteler, Paris, Londra ve Cenevre gibi merkezlerde ortaya çıkmaya başlamıştır. Muhbir, Hürriyet, İttihâd, İnkılap ve Ulum gazeteleri bunlardan bazılarıdır. Bu gazeteler önemli muhalif isimlerin sürgünü sonrasında muhalefetlerini daha da etkinleştirmişlerdir. Namık Kemal (ö. 1888) ve Ali Suavi (ö. 1878) sürgün edilen gazetecilerdendir. Muhalif olan bu gazeteciler Paris’te yeniden bir araya gelip burada Yeni Osmanlılar Cemiyeti’ni kurdular ve Babıali’ye karşı muhalefetlerini daha uygun bir ortamda sürdürdüler.³²

²⁷ Göçmen, Muammer; *İsviçre’de Jöntürk Basını ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri*, Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 78-79.

²⁸ Koloğlu, Orhan; *Abdülhamid Gerçeği*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2005, s. 442-443.

²⁹ Ebüzziya, Ziyad; *Şinasi*, yay. haz. Hüseyin Çelik, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.

³⁰ Ortaylı, İlber; *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2005, s. 192.

³¹ Gündüz, Uğur; *Basında Batılılaşma Tasarımı: Jön Türk Gazeteciliği ile Günümüz Gazeteciliğinin Karşılaştırılması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 54.

³² Ahmad, Feroz; *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s.45-46

“Revue du Monde Musulman”ın no:1 Ocak 1908 ve Mayıs 1909 tarihli sayılarında yayınlanan makalelerinden alınmış olduğu için güvenilir bir kaynak oluşturmaktadırlar. İstanbul’daki 377 yayına karşılık, İzmir-Aydın bölgesinde 110, Selanik’te 57 ve Suriye-Lübnan’da 85 gazete yayınlanmıştı. Trabzon, Bağdat, Kudüs ve hemen bütün şehirlerde gazeteler çıkarılmıştı. Rumlar İzmir, Giresun, Samsun, Trabzon gibi şehirlerde gazete çıkarttılar. Ermeniler ise 1914’e kadar hemen hemen bütün Anadolu şehirlerinde (Van, Erzurum, Trabzon, Harput, Bahçecik, Sivas, Tokat, Erzincan, Gevaş, Aktamar, Sivrihisar, İzmit, Giresun, Merzifon, Kayseri, Amasya, Antep, Konya, Samsun, İzmir) yayın yaptılar. Bunların 20’si ihtilalci Taşnakçı, 5’i sosyalist Hınçakçı, 2’si milliyetçi Jogvurtakan, 7’si dinci, 8’i edebiydi”³³

2.2. Batılılaşma Çabası ve Din – Gelenek Olgusu

Batılılaşma basın yardımı ile çok daha hızlı etkili olmuş, özellikle sosyolojik açıdan toplumsal gelişmelerde var olan gücünü göstermiştir. Teknoloji ve endüstri bu hareketin sonuçlarından en önemlileridir. Teknoloji geliştikçe basın da gelişmiştir. Toplumun Batılılaşma sonucunda gelişen yeni adetleri basın-medya tarafından desteklenmiş ve elde ettiği bu güç ile Geleneksel ve modern arasında ki olumlu-olumsuz ilişkilerin müsebbibi durumuna gelmiştir.³⁴

Basının bu kilit rolü, Batılılaşma hareketinde özellikle yabancı medya kuruluşları sayesinde hızlıca yayılmış, Osmanlı toplumunun aleyhine ama azınlıkların lehine bir durumu meydana getirmiştir. Osmanlı devleti bir İslam devleti olarak bütün nizamını İslam’a göre düzenlemiş, otoritesi halife-sultan tarafından sağlanmıştır. “Zimmiler” devlet himayesinde iş, inanç ve yaşayışlarında serbesttiler. Devletin asli unsuru ise Müslümanlardı. Ancak Tanzimat ile birlikte Müslüman tebaa ve Müslüman olmayanlar eşit sayılıyor, Müslümanlar devletin asli unsuru olmaktan çıkıyordu. Din ve geleneği temsil eden Müslümanlar ve ulema bu yüzden Tanzimat’a karşı bir tavır aldılar, ancak bunun karşısında azınlık olan zimmiler ise kendi inanç ve geleneklerine uyduğu için Batılılaşmaya sempati duyup Tanzimat’ı da alkışladılar.³⁵ Batı’nın Osmanlı üzerinde böyle bir harekete destek vermesi Osmanlıyı zayıflatma planının bir parçası olarak karşımıza çıkar. Rum, Ermeni, Yahudi gibi azınlıkları kullanarak Osmanlı toprakları üzerinde kendi arzularına uygun projelerini gerçekleştirmişlerdir. Batılı sömürgeci zihniyet bu arzularının temelini oluşturmaktadır.³⁶ Bu konuda en güçlü silah ise basın kuruluşları ve gazetecilerdir. İmtiyazlı durumda olan medya kuruluşları ve Osmanlı elitlerini temsil eden gazeteciler bu planın en önemli aktörleri olarak dine ve geleneğe savaş açmışlardır. Çünkü din ve gelenek Batılılaşma önündeki en önemli engeldir ve mutlaka aşılması gereken bir engeldir.³⁷

2.3. Batılılaşmış Osmanlı Medyasının Doğurduğu Olumsuz Sonuçlardan Bazıları

Osmanlı toplumunun tartıştığı ve özellikle toplumu olumsuz yönde etkileyen konular aynı zamanda basınının da ateşli bir şekilde tartıştığı konulardı. Bu tartışmaların temelde din ve gelenek üzerinden olmuştur. Osmanlı toplumu üzerinde derin yaralara sebep olan bu konulardan bazıları özetle şöyledir: Kadın ile ilgili olanlar (Kadının kimliği, Kadın-erkek eşitliği, tesettür, tesettür-esaret ilişkisi, tesettür kadının olgunluğu ilişkisi, çok evlilik, boşanma, kadın erkekten kaçmalı mı? kadınların eğitimi, kadın erkek işlerinde çalışabilir mi? kadının çalışması), İslam birliği, İslam dini ilerlemeye engel mi? Din ve Kavmiyet, Kur’an’ın fen kitabı olma meselesi, seferilik, altın ve gümüş takmak, tiyatrolar, içtihat meselesi, suret ve heykel gibi konulardır. Bu tartışma konularını kapsayan her mesele Osmanlı’da büyük infiallere sebep olmuş, üzerinde çok konuşulmuştur. Medyada çıkan yazılar bu tartışmaları canlı tutarak toplumun sosyal dinamiklerinin değişmesine sebep olmuştur. Günümüzde de bu tartışmaların bir kısmını hala müşahade edebilmekteyiz.³⁸

³³ Gündüz; *Basında Batılılaşma Tasarımı*, s. 78.

³⁴ Giddens, Anthony; *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004, s.14.

³⁵ Doğan, D. Mehmet; *Batılılaşma İhaneti*, Timaş Yayınları, İstanbul 1993, s. 38.

³⁶ Doğan; *Batılılaşma İhaneti*, s. 40.

³⁷ Safa, Peyami; *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ötüken Neşriyat, 13. Baskı, İstanbul 2019, s. 59.

³⁸ Macit, Rukiye; *Türk Basınında Dini Tartışmalar*, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2007.

3. SONUÇ

Batılılaşma Osmanlı toplumunda özellikle azınlıklar tarafından çok kolay benimsenirken Müslüman kitle tarafından temkin ile karşılanmıştır. Özellikle devlet ricali olan ve elitleri temsil edenler tarafından olmazsa olmaz olarak kabul edilen Batılılaşma, toplumda tam karşılığını bulamamıştır. Modernlik ve yenilikleri temsil eden Batılılaşma hareketi temelde iyi incelendiğinde suiistimal edilen bir konu olmuştur.

Özellikle Osmanlı'nın gerilemesi ile başlayan bu süreç Avrupalı ülkelerin Osmanlı üzerinde etki etme arzuları ile birleşince pek de masum olmayan bir durum ortaya çıkmıştır. Osmanlı eğitim sistemi, hukuk sistemi ve toplum ikiliklere maruz kalmış, bir bölünmüşlüğü yaşamıştır.

Osmanlı denetiminde olup ancak yabancılar tarafından yönetilen medya kuruluşları bu ikiliğin baş mimarı olarak karşımıza çıkmaktadır. Batılılaşma hareketini masum mecrasından uzaklaştıran bir zihniyet ile toplumun sosyal yapısını bozmuştur. Bu durum daha ziyade zaten Batılı gibi yaşayan azınlıklara yaramıştır. Medya temelde Batılılaşmanın karşısında direnen ve kendince haklı sebepleri olan din ve geleneğe karşı acımasız ve aşağılayıcı bir tavır içinde davranmaya devam etmiştir. Sonuç ise Osmanlı'nın sürekli etkinliğini kaybetmesi ve küçülmesidir. Batılılaşma sürecinden karlı çıkan Osmanlı değil Batılı ülkeler olmuştur.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz; *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006
- Barbarosoğlu, Fatma Karabıyık; *Modernleşme Sürecinde Moda ve Zihniyet*, İz Yayınları, İstanbul 1995.
- Berkes, Niyazi; *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1988.
- Değeralp, Ali; Meşrutiyet Dönemi Aydınlarında Batılılaşma Tartışmaları, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2012.
- Giddens, Anthony; *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004.
- Göçmen, Muammer; *İsviçre'de Jöntürk Basını ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri*, Kitabevi, İstanbul, 1995.
- Gökalp, Ziya; *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*, Ötüken Neşriyat, 9. Basım, İstanbul 2019.
- Güz, Nurettin; "Osmanlı Basını", *Selçuk İletişim Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 3, Konya, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, 2000.
- Kalın, İbrahim; *Ben Öteki ve Ötesi*, İnsan Yayınları, 6. Basım, İstanbul 2016.
- Karabulut, Mustafa; Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı'nın Yenileşme Sürecine Bir Bakış, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 187, İstanbul 2010.
- Karpat, Kemal H.; *Osmanlı Modernleşmesi*, çev. Akile Zorlu Durukan, Kaan Durukan, İmge Kitabevi, Ankara 2002.
- Koloğlu, Orhan; *Abdülhamid Gerçeği*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2005.
- Köker, Levent; *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.
- Kuran,ERCÜMENT; "II. Mahmut ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Gerçekleştirdikleri Reformların Karşılıklı Tesirleri", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, İzmir, 1995.
- Macit, Rukiye; Türk Basınında Dini Tartışmalar, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2007.
- Mardin, Şerif; *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.
- Meriç, Cemil; *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 1995.

Ortaylı, İlber; *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hill Yayınevi, İstanbul 1983.

Özcan, Abdülkadir; “İkinci Mahmut ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, İzmir, 1995.

Özer, İlbeyi; *Avrupa Yolunda Batılılaşma ya da Batılılaştırma*, Truva Yay., İstanbul 2005.

Safa, Peyami; *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ötüken Neşriyat, 13. Basım, İstanbul 2019.

Saydam, Abdullah; *Yenileşme Döneminde Osmanlı Toplumunu*, Genel Türk Tarihi, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Tunaya, Tarık Zafer; *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaştırma Hareketleri*, Arba Yay., İstanbul 1996.

Ülken, Hilmi Ziya; *Türkiye Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1992.

Ülken, Hilmi Ziya; Türkiye'nin Modernleşmesi ve Bu Hareketin Öncüleri Olan Türk Düşünürleri, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 11. Ankara 1965.